

М.П. Заверющенко,
викладач кафедри української,
російської мов і прикладної лінгвістики
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

О.Л. Заверющенко,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри документознавства
та української мови
Національного аерокосмічного університету
імені М.Є. Жуковського «ХАІ»

САКРАЛЬНІ ФОРМУЛИ В КОНТЕКСТІ ВЕСІЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ

Дослідженню весільної обрядовості присвячено чимало праць як вітчизняних, так і закордонних учених [Т. Бернштам, Хв. Вовк, Е. Гаврилюк, О. Потебня, М. Сумцов та ін.]. Їхня увага зосереджена в основному на дослідженні весільних концептів, етапів самого дійства, його учасників. Меншою мірою вивчалися вербальні компоненти весілля. Весільне дійство як фрагмент складної картини світу наших предків-українців являє собою сплав уривків фольклорного тексту, обрядових пісень, ритуальних фраз, серед яких особливе місце займають сакральні формули.

Сакральні фрази супроводжують усі етапи весілля. Часто ними починають і закінчують той чи інший обряд. Давні уявлення українців про присутність Бога на весіллі регламентують порядок проведення обрядів, при цьому учасники дійства просять Божого благословення, звертаючися до самого Бога. На Київщині батьки благословляли сина образами й хлібом перед тим, як старости йшли сватати. «Після благословенства мати обгортає хліб гарною білою хусткою й передає його старшому старості. Старости приймають хліб, цілують його, стають серед хати, хрестяця до образів і одібравши привітане батьків парубка: *«Йдїть здоровї! Щастї вам, Боже!»* – дякують і зі словами: *«Господи, або: Боже помози!»* – виходять з хати» [2, с. 53].

Звичайні етикетні фрази українців у весільному контексті набувають нового, сакрального, значення. Так, на Слобожанщині обряд сватання починали з привітання господарям хати, батькам дівчини: «Як заходять у хату, кажуть: *«Добрий вечір! Ви свати чи не свати?»*... [10, с. 17]. Саме *добрий* вечір стає відправною точкою для здійснення найважливіших у житті молодих обрядодій. Концепт *добро* має широку концептосферу, яка вербально реалізується, безперечно, у символах *добрий вечір, добрі люди, добре слово, добрий час, добра пора* тощо, у тому числі у весільній обрядовості. Описуючи слобожанське сватання, Г. Квітка-Основ'яненко влучно передає найтонші порухи батьківського серця в очікуванні старостів: *«Господи милосердний, дай моїй дочечці доброго чоловіка; не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя»* [7, с. 73]. Сакральність укладена у традиційну відповідь батька дівчини гостям: «Аж стукнули під дверима і втретє, теж тричі. Тоді Наум перехрестився і каже до них: *«Коли добрі люди та з добрим словом, то просимо до господи!»* [7, с. 73].

Окрім цього, традиційним привітанням на Київщині є побажання здоров'я: «Ввійшовши в хату, старости кажуть: *«Добри вечір, будьте здорові з неділею – чи з понеділком! Прийшли ми до вас в гості, як раді, то приймайте нас!»* – *«Дякуємо, дуже раді, просимо сідати!»* [2, с. 54]. У Галичині привітання сватів і батьків дівчини мають християнський характер: «Оба старости ухоче до хати, а парубок лишеє сі на дворі, – та й кажут: *«Слава Йсусу Христу»*. – Їм відповідают: *«На віки слава»* [3, с. 3]. На Слобожанщині «якщо батьки молодій згодні сватати, то вони відповідають: *«Це ми люди, туди ви попали, сваточки наші рідні!»* [10, с. 17] (слоб.). Старости йдуть з хлібиною: *«Прийміть від нас хлібину, – вони, – а нас прийміть у родину»* [10, с. 49]. У таких репліках закладено розуміння роду як об'єднувального центру для обох родин.

Сакральність усіх атрибутів весілля, у першу чергу хліба, очевидна. На Київщині «інший же раз старости як тільки зайдуть у хату, поздоровлять ся, то зразу ж й кажуть: *«Прийміте ж від нас сей хліб і сіль святий!»* [2, с. 54]. На Чернігівщині «як же люди підходящі, то батько просить старостів сідати, розматує і кладе хліб на стіл. Старости дякують, сідають, тай кажуть: *«Седи, Боже, все*

добре» [4, с. 82]. Слобожанський варіант відповіді батьків такий: «Хліб святий приймаємо, а вас послухаємо. Сідайте, люди добрі!» [7, с. 74]. Старости обов'язково мають сісти в хаті дівчини. Звідси приказка: «Сідайте, щоб старости сідали», якщо в домі є незаміжні дівчата. Однак сідають не лише старости. Як повідомляють інформатори, на Івано-Франківщині (с. Рожів Косівського району) молода та дружки, запрошуючи рідню та сусідів на весілля, заходять до хати, вітаються з господарями («*Слава Ісусу!*») – У відповідь: «*На віки слава!*»), сідають, мовчать, а потім встають, молода підходить до господарів і каже: «*Бабуся просила, батько, мати просили, і я Вас прошу прийти до мене на весілля.*»

У разі вдало проведеного сватання всі наступні етапи весільного дійства й обрядодії проходять під Божим благословенням. Особливого значення надавали випіканню короваю. На Слобожанщині це ритуальне дійство проходило таким чином: «От як усе готово, жінки поблагословилися і стали коровай ліпити... Як піч вже поспіла, от коровай посадили на лопату, дружко і почав: «*Господи Ісусе Христе, сине Божий, помилуй нас!*» – «*Амінь тому слову!*», – крикнули старости. – «*Спасибі за амінь.*» – «*Старости, пани підстарости!*» – «*А ми раді слухати.*» – «*Благословіть сей чесний і важний хліб у піч посадити!*» – «*Боже благослови!*» – «*У другий раз.*» – «*Боже благослови!*» – «*У третій раз.*» – «*Тричі разом, боже благослови!*» [7, с. 268-269]. «Коли коровай посадять в піч, і він загнітиться, чотири жінки, які його ліпили, носять навколо столу пугу діжу, накриту віком, а зверху лежить шишка. Час від часу жінки підіймають діжу до стелі. Двоє відіймали, а двоє цілувалися навперехрест під діжею, а потім навпаки. Після цього діжу ставили на долівку, зверху ставили тарілку, наливали чотири чарки і клали п'ятак. Коли пили, говорили: «*Дай, Бог, щастя. Та щоб гарно жили. Щоб багатіли. Та наперед горбатіли*» [9, с. 16,19].

На Волині, «...саджаючи коровай у піч, примовляють: *Дай / Боже / шчоб наш коро\вай ў\дався / шчоб р'іс на сто\л'і \вешче \рога / а ў \печ'і \вешче обо\рога...; Шобкоро\вай ў\давс'а і ви\лекей \вирос / йак \наша моло\да / да шоб не пудр'і\заўс'а...; Дай / Боже / ў \добру \пору / йак з'і\шоў / шоб так і с'н'ікс'а...» [1, с. 122–123].*

Молода просила благословення батьків передвесільного дня на Хмельниччині: «У суботу перед весіллям у післяобідню пору до молодої приходили дружки і розпочинали прикрашати оселю. Те саме робили у молодого його дружки. Увечері молода просила у батьків «добру справу розпочати і благословення на запрошення родини молодого». Батьки благословляли її хлібом і іконою» [8, с. 212]. При плетінні вінка для молодої дівчата і матка (матка – весільна мати, обов'язково одружена жінка, в якій добра сім'я) співали: «Благослови, боже, І отець і мати, Своєму дитяті Вінок сплітати» [8, с. 212]. Ця весільна пісня дає уявлення про те, що батьки ставляться в один ряд з Богом для вшанування, для якого молода – теж «дитя». Після вечері в суботу перед виттям гільця старший боярин казав: «Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодим погуляти!» – «Бог благословить!» – відказували старости три рази [2, с. 63]. Коли вили гільце, староста вносив до хати гільце й ставив його на стіл. Старший боярин казав: «Пане старосто, пане підстаросто, благословіть молодому гільце вити» – «Бог благословить!» – відказував староста тричі [2, с. 64].

На Слобожанщині весільного дня, «коли молодий вже собирається їхати до молодої, він кланяється матері тричі: «Благослови, мати, на законний брак!» (перший раз); «Благословіть, батьки!» (другий раз) і в третій раз: «Благословіть!» Батьки його благословляють, хто іконою, хто просто перехрестить: «Благословляю тебе, сину, на законний брак» [10, с. 25]. Батьківське благословення має велику силу, без нього молоді не можуть укласти законний шлюб, тобто шлюб за звичаєвим правом. Батьки благословляли молодих перед вінчанням. «Мати і батько молодої поблагословят їх обох: батько виходить з хлібом, мати з іконами. Молоді кланяються, їх перехрестять іконою, батько кладе хліб на голову молодій і молодому. Каже тричі: «Бог благословить, і батько й мати благословить». Приказують: «Хай вам Бог помага» [10, с. 55].

Дружки просять благословення в старостів і підстаростів на проведення обрядів. Так, на Чернігівщині, «коли пришивають молодому квітку на шапку, дружка знімає з молодої хустку, бере шапку молодого, становить ся на лавці, каже: «Панове старости, благословіть молодому квітку пришити» [4, с. 92]. На Харківщині

дружко також звертається до старостів для благословення: «Познімали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цятаться...» [7, с. 48], після чого «...крикнув дружко: *«Старости, пани підстарости, благословіте молодих вивести із хати, надвір погуляти!»* [7, с. 50] (слоб.).

Просили благословення тричі, причому староста виконував функцію Бога, незримо присутнього на весіллі. На Київщині коли свашки покривають молоду, то «просять благословення у старости: *...Пані старости, пані підстарости. Благословіть з молодої квітки зняти та надіти платок!»* Староста каже: *«Бог благословить!»* І так три рази» [5, с. 46–47]. У цьому ж обряді могли брати участь і бояри, які також зверталися до старости: «Як розплітають молоду, щоб одягти вінок, старший боярин каже: *«Старости й пани підстарости, благословіте молоду розплітати»*. – *«Бог благословить!»* – відповідають ті три рази» [2, с. 62].

Божа присутність відчутна й при крайній короваю. Перед тим як різати коровай, дружко звертався до людей: *«Добрі люди, дозвольте коровай розкряти?»* – питав тричі. Хрестився і говорив: *«На мир божий!»* [9, с. 154]. В останній фразі закладено не тільки побажання молодим доброго сімейного життя, а й усій громаді – добра й миру. Побажання виконують таку ж магічну функцію, як і благословення. «Проводжаючи весільний поїзд до молодої, мати молодого одягала вивернутий кожух, у пелену фартуха насипала жито, горіхи, дрібні гроші, цукерки, сон (насіння соняшника), ходила навколо сина від сходу сонця і обсипала його...: *«На щастя, на здоров'я»* [9, с. 168]. «Якщо порівнювати акт обсипання з актом засівання..., то він символізував урожай, добробут, багатство; водночас, він нагадував запліднювальний дощ, що мав викликати плідність землі, а отже й людей, нового подружжя, нової родини» [6, с. 409].

Побажання молодим також сакралізовані. «Обов'язковий елемент весілля у Прибужжі – затанцювання молодих (на початку весілля), яке супроводжувалося побажанням: *Даї / Ёбоже / ё добрий час / йак у л'удей / так і ё нас // даї / Ёбоже / ё добру д'нену звисїлети ро'дену»*[1, с. 123]. «Уважається, що від весільних побажань залежить подальша доля молодят: *Ёбуд'те ба'гати / йак зим'н'а / ви'сели йак вис'на / а здо'рови йак во'да // даї Бог дуж'дати*

/даї / \Боже / ў \добрим здо\роўл'і і з\лагоди в'ік про\жети і дуж\дати свої\іх ди\ток жи\нети...» [1, с. 123].

Таким чином, сакральні формули узаконюють проведення весілля, їх виголошення має на меті досягти прихильності Божественних сил, сприяти створенню нової сім'ї, відволікти увагу недобрих сил, відвести зурочення від молодих, з'єднати небесне й земне начала, передати прийдешнім поколінням стереотипні форми поведінки під час ритуалу. У таких формулах сконденсовано розуміння Бога як втілення добра, що може наділяти здоров'ям, щастям, багатством, довгим віком, плідністю тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. Стереотипи мовленнєвої поведінки волинян і поліщуків: побажання / С. Богдан // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 122-123.
2. Брижко М. Весілев містечку Дубовій, Уманського повіту, в Київщині / М. Брижко // Матеріали до україно-руської етнології. – 1919. – Т. XIX – XX. – С. 51-74.
3. Весілев Далешеві, Городенського повіту. Записав Ів. Волошинський // Матеріали до україно-руської етнології. – 1919. – Т. XIX-XX. – С. 2-34.
4. Весілев селі Прохорах Борзенівського повіту, Чернігівської губернії // Матеріали до україно-руської етнології. – 1919. – Т. XIX-XX. – С. 81-118.
5. Ганюченко З. Весілев с. Гордашівці, Уманського повіту в Київщині / З. Ганюченко // Матеріали до україно-руської етнології. – 1919. – Т. XIX – XX. – С. 34-51.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
7. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Г. Квітка-Основ'яненко. – К.: Наук. думка, 1982. – 540 с.
8. Літкевич В. Історія села П'ятничани (1493-1960 роки) / В. Літкевич. – К.: Сучасний письменник, 2011. – 252 с.
9. Матеріали до фольклорно-етнографічної експедиції «Муравський шлях-97» [упоряд. М. Красиков, Н. Олійник., В. Осадча., М. Семенова]. – Харків: ХДІК, 1998. – 360 с.
10. Фольклорні осередки Харківщини [упоряд. К. Дорохова, В. Осадча, Н. Плотник] – Харків: Регіон-інформ, 2002. – 380 с.